

Nye perspektiver på frafaldskurven

Når kvalitetsarbejdets
resultater danner bag-
grund for strategien

Erhvervsskolesektoren har i en årrække haft fokus på frafald for at sikre fastholdelse i uddannelse. I denne artikel vil vi beskrive, hvordan TECHCOLLEGE i Aalborg har arbejdet med frafaldsstatistik som et centralt ledelsesværktøj, og hvilke udfordringer og krystalkugleoplevelser der gjorde, at institutionens strategi frem mod erhvervsuddannelsesreformen i august 2015 blev ændret markant med stigende gennemførelse som konsekvens.

Artiklen er en casebeskrivelse af, hvordan en af landets største erhvervsskoler har ændret strategi med afsæt i resultaterne af et internt kortlægnings- og evalueringarbejde af gennemførelse med fokus på både frafaldne elever og aktive elever, som forbliver aktive, og hermed heller ikke gennemfører. Det er således en erfaringsbaseret og praksisnær artikel.

Central styring gennem årlige handleplaner

Regeringens målsætning om, at 95 % af en ungdoms-årgang gennemfører mindst én ungdomsuddannelse, har været dagsordensættende i erhvervsskolesektoren. Konkret i forhold til kvalitetsarbejdet har det bl.a. udmøntet sig i en central styring fra UVM (Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling), som årligt har krævet handlingsplaner fra skolerne om, hvordan der blev arbejdet med frafaldsreducerende indsatser¹. Handlingsplanen hedder godt nok "Handlingsplan for øget gennemførelse", men fokus i handlingsplanen har været frafald.

De første år havde handlingsplanerne et islæt af pionerånd, hvor de enkelte skoler kunne søge om midler i ministeriet til at afprøve forskellige indsatser i forhold til at mindske frafald. Konceptet omkring handlingsplanerne er sidenhen ændret. Pionerånden er væk, og det er ikke længere muligt at søge midler til forskellige indsatser. Ministeriet har fået et bredere fokus end blot frafald, der skal nu afrapporteres på flere nøgletal, og det pædagogiske og didaktiske udviklingsarbejde sættes under lup.

Hvad virker?

I en årrække arbejdede erhvervsskolerne med en lang række fastholdelsesinitiativer (initieret af ministeriets krav om handleplan for øget gennemførelse). Som på mange andre skoler blev der på TECHCOLLEGE ansat coaches, etableret morgenmadsordninger, udviklet særlige udvidede grundforløb², etableret psykologordning, afprøvet forskellige læringsrum og meget andet med det overordnede sigte at fastholde elever i deres uddannelsesforløb.

Det måtte dog konstateres, at frafaldet steg ad åre. De mange tiltag syntes ikke at nedsætte frafaldet. Det betyder ikke, at indsatserne var værdiløse, tværtimod har mange af indsatserne formodentligt styrket det pædagogiske arbejde på skolen. Med et nøgternt blik på, om det virkede i forhold til frafald, var det dog en erkendelse, at det ikke nedbragte frafaldet. At knække frafaldskurven og afklare og fastholde de unge i uddannelse viste sig at være en gordisk knude. Skolen måtte også erfare, at når man søsætter mange forskellige initiativer for fastholdelse, og eleverne bliver "eksponeret" for flere indsatser samtidigt, er det umuligt at finde ud af, hvilke indsatser der kan hjælpe unge til afklaring og færdiggørelse af uddannelser.

¹ Læs mere om kravene til "Handlingsplan for øget gennemførelse" på ministeriets hjemmeside: <https://www.uvm.dk/Uddannelser/Erhvervsuddannelser/Skoleudvikling/Handlingsplaner>.

² Læs mere om udvidede grundforløb/grundforløbspakker på ministeriets hjemmeside: <https://uvm.dk/da/Service/Publikationer/Publikationer/Erhvervsuddannelser/2011/Erhvervsuddannelserne-fakta-og-muligheder/Et-fleksibelt-system>.

FAKTABOKS

En erhvervsuddannelse består af et grundforløb og et hovedforløb.

Før erhvervsuddannelsesreformen varede et grundforløb som hovedregel 20 uger (ca. et ½ år). Ministeriet åbnede op for, at der kunne etableres særlige udvidede grundforløb, som kunne vare op til 40 uger (ca. 1 år).

Disse særlige udvidede grundforløb blev lanceret i 2008 som grundforløbspakker. Grundforløbspakker er særligt strukturerede grundforløb, som kan henvende sig til enten uafklarede elever, elever med svage uddannelsesforudsætninger eller elever, der ønsker at opnå højere faglige niveauer.

Hvorfor fokus på frafald?

Med tiden faldt motivationen lidt i forhold til processen omkring handlingsplan for øget gennemførelse. Dels erfarede skolerne, at indsatserne ikke havde den forventede effekt på frafaldet, og dels skulle der hvert år redegøres for, hvordan man det kommende år ville arbejde med et endnu lavere frafald end ambitionsniveauet året før, uanset om sidste års ambitionsniveau var blevet indfriet. Eftersom frafaldet var stigende, blev der således et større og større gab mellem ambitionsniveauet i handlingsplanen og realitetens frafaldsprocent.

Der blev derfor en øget bevidsthed om, at der var noget i erhvervsskolesektorens rammebetingelser, som spændte ben for evnen til at forhindre frafald og således også bidrage til 95 %-målsætningen. Men det var svært at lokalisere barriererne, så der var behov for et nyt analyseafsæt.

Fra frafald til gennemførelse – et mentalt spring

Analytisk forsøgte TECHCOLLEGE at flytte fokus væk fra frafald og forfølge andre perspektiver for at undersøge, hvorvidt det kunne generere ny viden, som kunne hjælpe i arbejdet med at øge elevernes gennemførelse og hermed bidrage til 95 %-målsætningen.

Det nye fokus blev *gennemførelsen*. I skrivende stund synes det at være et indlysende fokus. Ministeriets handlingsplan hedder trods alt "Handlingsplan for øget *gennemførelse*". Men det var ikke indlysende på daværende tidspunkt.

Ministeriet formidlede en forståelse af, at gennemførelse skulle øges ved mindsket frafald. Som en kausalanalyse i et forsimplet regnskab, der siger: "population - frafald = gen-

nemførelse". Ergo – fjerner vi frafaldet, har vi sejret. Det var blevet en kulturforståelse – en dybt forankret frafaldsdiskurs i erhvervsskolesektoren. I det nationale netværk ESB-netværket (sammenslutning af uddannelsesinstitutioner, som arbejder sammen bl.a. omkring kvalitet i uddannelser) var frafald et evigt tema³. Her drøftedes sammenhænge og årsagsforklaringer til frafald (herunder også lange drøftelser om, hvordan man faktisk skal forstå og definere et frafald).

Analyserne koncentrerede sig derfor om at fjerne frafaldet. Fokus blev således de frafaldne elever via fx populationsanalyser over, hvem der frafaldt, deres køn og alder, deres valgte indgang og grundforløbspakke, afstand til skolen, samt hvorvidt de havde haft frafald tidligere etc. Tilhørende indsats koncentrerede sig om frafaldstruede elever og om, hvordan de kunne fastholdes.

FAKTABOKS

En indgang er en samling af relaterede uddannelser, som kommende elever skal tilmelde sig, når de vil påbegynde en EUD uddannelse. En elev påbegynder således (oftest) et grundforløb på en valgt indgang. Før Erhvervsuddannelsesreformen var der 12 indgange til erhvervsuddannelserne. I dag, efter reformen, er der 4.

De mange indsatsen hjalp nok et stykke hen ad vejen – skolen fastholdt muligvis eleverne lidt længere – men de frafaldt stadig. Så det at fastholde dem i lidt længere tid, fremstod som mere og mere problematisk.

Ministeriets pejlemærke for frafald er at kigge på frafaldsprocenten (fracald uden omvalg) efter 6 måneder på grundforløbet⁴. Det gav i og for sig god mening, fordi de fleste indganges grundforløb var berammet til 20 uger (ca. 6 måneder). På skolen var der en generel opfattelse af, at tidligere nævnte ligning – population - frafald = gennemførelse – stemte meget godt. Men ved nærmere eftersyn i statistikkerne viste der sig at være et parameter mere, som burde have en stor plads i ligningen, nemlig "de aktive elever".

Fokus på aktive elever

Med det nye analyseperspektiv blev det undersøgt, hvor mange elever der gennemførte grundforløbet, samt hvor lang tid der gik fra opstart på grundforløbet, til eleverne gennemførte⁵. Resultaterne var skræmmende! I gennemsnit var det under en tredjedel af eleverne på augustopta-

get, som gennemførte efter 6 måneder. På daværende tidspunkt havde skolen mange optag i løbet af året. De fleste indgange havde opstart op til fire gange årligt, men enkelte startede op hver 5. uge. Augustoptaget er TECHCOLLEGES absolut største optag på alle indgange. Når man afgrænsede analysen til de enkelte indgange, blev det tydeligt, at enkelte indgange havde en gennemførelsesprocent på ca. 10 % efter 6 måneder på augustoptaget. Årsagsforklaringerne var, at indgangen havde relativt mange elever, som havde svært ved at gå til eksamen, eller som var meget fagligt udfordret. Eleverne blev derfor forlænget eller frafaldt.

I den anden ende af skalaen havde skolen en indgang med en gennemførelsesprocent på 67,5. Indgangen havde kvinder på grundforløbet og kunne foretage en selektion i elevpopulationen, hvor de fagligt stærkeste og mest motiverede ansøgere blev udvalgt.

Da frafaldet efter 6 måneder lå på ca. 25 %, konkluderede man, at der efter 6 måneder på grundforløbet stadig var rigtig mange aktive elever. Således måtte den kendte ligning omskrives til: population - frafald = gennemførte + aktive elever.

Den nye viden vakte nysgerrighed. Hvor længe mon eleverne så var aktive? Det blev nu undersøgt, og der kunne spores en udvikling i gennemførelse frem til ca. 12 måneder efter grundforløbets start. Efter 12 måneder var der ca. 9 %, som stadig var aktive på grundforløbet. Med udgangspunkt i elever, som gennemførte grundforløbet, sporede analysen enkelte elever, som gik op til 3 år og 8 måneder på grundforløbet før gennemførelse. Altså grundforløb, som vel at mærke for langt de fleste indgange blot skulle have en varighed af ca. 6 måneder. Den nye viden gav associationer til et hamsterhjul.

Nationale statistikker viste, at TECHCOLLEGE var en smule bedre end landsgennemsnittet i forhold til at få eleverne til at gennemføre grundforløbet frem til 12 måneder efter opstart. Det var altså ikke kun TECHCOLLEGE, der havde hamsterhjulstilstande⁶.

³ Læs mere om ESB-netværket på hjemmesiden: <http://www.esb-netvaerk.dk>.

⁴ Læs mere om definitioner af frafald og beregningerne heraf via ministeriets hjemmeside (EUD-forløbsstatistik - tendenser i tiden, til tiden, UNI-C, Statistik & Analyse): <http://admsys.stil.dk/EASY-A/Dokumenter/Skrivelser-fra-UVM/Statistik?smarturl404=true>.

⁵ Analysen blev udarbejdet på baggrund af dataudtræk fra skolens administrative system (EASY-A) samt data fra UNI-C's forløbsstatistik for grundforløbs eleverne for skoleåret 2013/14 og 2012/13. For hvert af disse skoleår er der ca. 2500 grundforløbs elever på TECHCOLLEGE i Aalborg.

⁶ (GFK2014_20151008, Forløbsstatistik, UNI-C, Statistik & Analyse): <http://admsys.stil.dk/EASY-A/Dokumenter/Skrivelser-fra-UVM/Statistik?smarturl404=true>.

Den nye viden havde stor indflydelse på skolens strategiske ståsted. For godt nok talte disse "aktive elever" ikke med i frafaldsstatistikken, men var det nu egentligt det, skolen ville. Skolen ønskede at fastholde de unge i uddannelse – men for hvilken pris?

Den nye viden fra den statistiske kortlægning blev brugt som baggrundsmateriale til udvikling af skolens overordnede strategi, som fik fokus på at være et "lærested" frem for et "værested". Det krævede en kulturændring i skolens pædagogiske og didaktiske ståsted.

Et opgør med fastholdelsesidealismen

Det blev mere og mere nærværende for skolen, at eleverne har meget forskellige boglige forudsætninger, og at der er et stort spænd fra de ressourcestærke unge til de unge med særlige behov.

Som erhvervsskole skulle alle elever rummes på trods af deres meget forskellige forudsætninger, og alle skulle tilbydes uddannelse af høj kvalitet. Denne mangfoldige elevpopulation forsøgte håndteret ved bl.a. at tilbyde forskellige grundforløbspakker. Ud over det ordinære grundforløb tilbød skolen i en periode "Karrierelinjen" (en grundforløbspakke). Den var primært rettet mod unge med gode studiemæssige forudsætninger, der samtidig ønskede at få kendskab til bl.a. innovation og iværksætteri. Ligeledes havde skolen tilbuddet "Erhvervsklar" (en grundforløbspakke), som fokuserede på elever med særligt behov for støtte (fx socialt, fagligt, sprogligt). Øvelsen med grundforløbspakkerne var at tilpasse uddannelsen til den mangfoldige gruppe af unge og deres forudsætninger og motivation for at gennemføre en uddannelse.

I fastholdelsesarbejdet stødte skolen på nogle mere principielle overvejelser. Overvejelser om, hvorvidt undervisere også skulle have kompetencer til at navigere socialpædagogisk i forhold til udfordrede unge, eller om det var det håndværksmæssige og fagfaglige, der skulle være undervisernes spidskompetence.

Mange af disse overvejelser og drøftelser endte ofte i en refleksion om, at fokus på frafald kunne undergrave kvaliteten i uddannelsen og niveauet for faglærte. "Bæres" elever – som reelt ikke er uddannelsesparate eller motiverede for deres valgte fagområde – igennem uddannelsen, og sendes problemet da ikke blot videre til erhvervslivet?

For meget fokus på frafald og hermed fastholdelsesindsatser skabte i yderste konsekvens kuvøselignende tilstande,

hvor eleverne fik sig en brat opvågning ved praktikforløb, hvor der ikke var morgenmadsordning, særlig struktur, forståelse for selvopfundne mødetider etc.

Igen blev statistikkerne med "aktive elever", som blev forlænget på grundforløbet, aktuelle. Skolens afdelinger berettede om, hvordan de af omsorg for den enkelte unge og ud fra et ønske om fastholdelse foretog individuelle forlængelser af grundforløbet. Men det var et faktum, at forlængelserne alligevel ikke nødvendigvis førte til gennemførelse, og man måtte spørge sig selv, om eleverne egentligt ikke spildte deres tid, hvis det ikke førte til uddannelse.

Skolen gik nu fra at være præget af en omsorgskultur, hvor fastholdelse var i centrum, til at begynde at se de lange forlængelser som et svigt i forhold til socialt ansvar. Et ansvar for, at de unge ikke gik i et "hamsterhjul" – fastholdt i et limbo mellem muligheder.

De skæve optag

Analysen af gennemførelse på grundforløbet viste også nogle andre interessante sammenhænge. Det viste sig, at nogle indgange havde optag stort set hver måned (ca. hver 5. uge), og at små optag (optag med meget få elever) kunne have en gennemførelsesprocent på 0 efter 12 måneder.

Der viste sig at være en sammenhæng mellem antallet af optag på den enkelte indgang og gennemførelsesprocenten. Jo færre optag, jo højere gennemførelsesprocent. Der var helt klar noget, der tydede på, at skolen var bedre til at håndtere få og store optag frem for mange små.

Mange parametre var i spil. For indgange, der havde få, men store optag, var der fastlagte procedurer for introforløb (særligt for augustoptaget), og her var der mere struktur på forløbet og information generelt.

For de mange, men små optag, var det nødvendigt at rationalisere ressourcerne, og de nye elever blev sat på allerede eksisterende hold, ofte uden særlige introforløb. Konkret betød det, at de få elever oplevede at være "den nye" i klassen, hvor de både socialt og fagligt var udfordret fra starten.

Der var ligeledes en tendens til, at frafaldne elever fra andre indgange, benyttede de "skæve optag" (små optag, som ligger uden for andre indganges optag) til at fortsætte i uddannelse, frem til at der var optag på et ønsket grundforløb. Lidt karikeret kan man tale om, at de "skæve optag" blev frekventeret af elever, der manglede afklaring, og som således blev fastholdt i et uddannelsesforløb, som ikke førte

til en færdiggjort uddannelse. De kunne mere eller mindre starte, dagen efter at de var frafaldet en anden uddannelse. Dette viste sig at være en særlig problemstilling for TECHCOLLEGE i forhold til andre erhvervsskoler. TECHCOLLEGE er en relativt stor skole med mange indgange. Således var det muligt at frafalde et grundforløb og påbegynde et nyt uden store omstruktureringer (for nogle ville det endda være på samme adresse).

Statistikken viste, at der var et stort frafald på de "skæve optag", og at det resulterede i en uddannelseszapperkultur for nogle unge, til trods for at grundforløbet har til formål at afklare og afprøve interesser og kompetencer.

Zapperkultur

Statistikken kan være med til at tegne et billede af denne uddannelseszapperkultur, som kom til syne via de "skæve optag".

Elever, der gennemførte ét grundforløb, var i gennemsnit 27 uger om dette grundforløb. Eleverne brugte dog i gennemsnit 40,3 uger på skolen, før de gennemførte dette grundforløb. Således afprøvede en del elever flere forskellige grundforløb, før de gennemførte ét. Nogle gennemførte sågar flere grundforløb, før de fortsatte på hovedforløb.

Den indgang, som havde kvoter på grundforløb – og hermed også fastsatte optagelseskrav – var den indgang, hvor eleverne brugte færrest uger i alt på skolen, før de gennemførte grundforløbet. Dette kan tolkes som et udtryk for, at disse elever var mere målrettede og i mindre grad havde behov for at afprøve flere forskellige grundforløb, før de gennemførte ét.

Skolen så således, at der var nogle statistiske parametre, som kunne understøtte en tese om, at mange af eleverne syntes at være uafklarede med, hvad de ville med deres uddannelsesvalg, og at gennemførelsesprocenten ville stige, hvis det var muligt at have adgangskrav på alle uddannelserne, således at skolen kunne "nøjes med" at få elever, som kan og vil. Det blev til et strategisk ståsted, som skolen forfulgte, men som erhvervsskolesektorens rammebetingelser før erhvervsuddannelsesreformen ikke understøttede.

En tydelig adfærdændring

Med indførelse af et nyt studiereglement og håndhævelse af konsekvenserne af fravær ændredes fokus og elevernes vilkår. Dette ændrede elevernes adfærd markant. Studieaktivitet blev påkrævet for at kunne gå på skolen. Det medførte i første omgang, at en lang række elever, der var tilmeldt,

men som havde en høj grad af fravær og ikke reagerede på henvendelser fra skolen, blev meldt ud. Dette havde tidligere været helt uhørt. Denne beslutning berørte en stor del af de elever, som zappede uddannelser og derfor havde haft mange uddannelsesskift uden at gennemføre en uddannelse.

Den resterende part af eleverne i hamsterhjulet blev berørt af, at der ikke længere var mulighed for at starte en ny uddannelse fra dag til dag. Skolen fjernede de "skæve optag" og reducerede optag til maks. en gang i kvartalet. Dette passede fint i tråd med erhvervsuddannelsesreformen, hvortil der blev indført færre årlige optag, hvilket helt umuliggjorde en zapperkultur.

Med disse to centrale vilkår er der blevet en ny ro på grundforløbene og de konkrete hold, eleverne går på. De elever, der deltager i undervisningen, er i langt højere grad de elever, der ønsker at være der, og som har et mål med deres uddannelse. Disse elever undgår nu at blive forstyrret og kan derfor fordybe sig i endnu højere grad og få en følelse af, at de er blandt ligesindede, der også ønsker at blive fagligt dygtige. Det vil sige, at fagligheden dyrkes, og at faglærerne ikke længere skal bruge kræfter på de elever, der på grund af fravær eller nylig opstart ikke kan følge med. Et intensivt fagligt fokus bliver muligt.

Forventningsafstemning

Med de mere homogene hold bliver der sat fokus på at forventningsafstemme med skolens ansøgere, således at eleverne allerede fra starten er klar over, hvad de går ind til, og hvilken indsats dette kræver. Et koordinerende indslusnings-samarbejde sørger for, at alle skolens uddannelser afholder informationsaftener med mødepligt samt screeninger af alle elever. Eleverne skal gøres bevidste om deres muligheder og om de krav og forventninger, der stilles til dem.

"Vi kan på TECHCOLLEGE se mange gode takter ud over bedre fastholdelse af eleverne. Vores karakterniveau stiger, vores gennemførelse på normeret tid stiger, vi modtager flere elever direkte fra folkeskolen, og så stiger antallet af uddannelsesaftaler helt markant. Det er resultater, som vi er meget stolte af, og det er en udvikling, der giver en positiv spiral. Vi tror på, at når vi kan levere talenter til erhvervslivet, så stiger lysten til at oprette praktikpladser og benytte vores efteruddannelses tilbud. Det giver en positiv branding af vores skole og vores sektor, og vi tror på, at det er med til at give flere unge en drøm om at blive håndværker eller om at bygge en videregående uddannelse oven på en erhvervsuddannelse", fortæller Michael Johansson, der er direktør for TECHCOLLEGE.

Med oprettelse af et studiecenter er der blevet gode vilkår for at koordinere på tværs, både i forhold til indslusning, og når eleverne er startet på skolen. Studiecetret bliver primus motor i at udvikle og fastholde nye tiltag på tværs af skolen, der skal være med til at tiltrække, forventningsafstemme og fastholde elever.

Erhvervsuddannelsesreformens indførelse af et karakterkrav på 2 i folkeskolens afgangsprøve i dansk og matematik er også medvirkende til, at adgangen til erhvervsskolerne generelt er blevet indsnævret. Når eleverne er startet på skolen, skal de tilbydes et studiemiljø, der bidrager til deres faglige og personlige udvikling.

Studiemiljø

Den mere stabile elevbestand gør det lettere at danne og fastholde relationer og giver i sig selv nogle gode muligheder for at etablere et frugtbart studiemiljø i forhold til tidligere.

Der kan nu igangsættes en række tiltag på tværs af skolen. Med få årlige optag, hvor en stor mængde elever starter samtidig, er der nu mulighed for at afholde en anden type opstartsfejer og aktivitetsdage, der ryster eleverne sammen. Samtidig kan der på de enkelte uddannelser skabes endnu mere relevante fysiske og sociale rammer, når bestanden af elever er kendt og vedvarende. På erhvervsuddannelser er der i forvejen en vekselvirkning mellem skoleophold og praktikophold, men når elevernes skoleperiode er den samme – periode efter periode – giver det mening at opretholde elevråd, festudvalg og kammeratskaber. Det giver mening at mødes med de samme kammerater og opfordre hinanden til at deltage og holde fast i uddannelsen. Det giver mening at deltage for ikke også at gå glip af sammenholdet.

Strategi og erhvervsuddannelsesreform

I et samspil mellem TECHCOLLEGEs strategi og erhvervsuddannelsesreformen bliver indgangsdøren til skolen smal, og kravene og forventningerne til eleverne bliver større. Der er adgang for alle dem, som bevidst vælger en erhvervsuddannelse. Den type af elever, der går på skolen i dag, gik der også tidligere. De blev bare gemt bag den store andel af elever, der har svært ved at klare kravene og opretholde motivationen.

Skolen ser i dag en tendens til, at de elever, der færdiggør deres uddannelser, nu i højere grad har en vilje til at gennemføre med et flot resultat. Deres talent og målrettethed har betydning for deres praktikvirksomheder og for de virksomheder, som de vil blive ansat i efterfølgende.

Tilsammen har timingen på TECHCOLLEGEs nye strategi givet en forsmag på erhvervsuddannelsesreformen, der gjorde skolen i stand til at gøre op med et massivt frafald, et uigennemskueligt optag og en "nursen" om eleverne, der fastholdt dem i et limbo mellem muligheder.

FAKTABOKS

TECHCOLLEGE er en af Danmarks største erhvervs-skoler og udbyder 50 erhvervsfaglige uddannelser, herunder en række EUX-uddannelser. Også Aalborg Tekniske Gymnasium (HTX) er en del af TECHCOLLEGE. TECHCOLLEGE tilbyder desuden efter- og videreuddannelse for både ledige og ansatte i den private og offentlige sektor. Samlet set har TECHCOLLEGE cirka 3600 fuldtidselever og omkring 600 ansatte.

Erhvervsuddannelserne er bygget op med et "grundforløb 1" for de elever, der kommer direkte fra folkeskolen og et "grundforløb 2", for dem, der ikke kommer direkte fra folkeskolen samt for dem, der har været på grundforløb 1. Efter bestået grundforløb 2 skal eleverne optages på et hovedforløb. Dette kræver i de fleste tilfælde en praktikpladsaftale med en virksomhed. Hovedforløbet fungerer som en vekseluddannelse, hvor eleverne har skoleperioder og praktikperioder i en virksomhed.

